

УДК 316:74

МІФИ ПРО СОЦІАЛЬНУ СТАТИСТИКУ, ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СОЦІОЛОГІВ ТА ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Хижняк Лариса Михайлівна – доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

У статті доводиться, що два потоки інформації – статистичної і соціологічної – слугують інформаційній безпеці держави, адже дані статистичних обстежень і соціологічних досліджень в демократичному суспільстві виступають інформаційною базою прийняття управлінських рішень на різних рівнях і в різних сферах суспільного життя. Висновки автора ґрунтуються на тому, що у викладанні статистики соціологам цю науку і сферу практичної діяльності не можна зводити лише до збору інформації про масові суспільні явища або до процедур, які зумовлюють точність вимірювання цих явищ. Розвинена соціологічна уява передбачає, що соціологи усвідомлюють, як соціальна статистика створює новий вид знання, як вона зводить безліч різномірних кількісних даних до якісних показників, створює нові сутності у вигляді понять, які існують лише в межах статистики. Автор акцентує на тому, що для підвищення інформаційної безпеки держави необхідна співпраця соціологів і статистиків, подолання міфів про статистику в процесі професійної підготовки соціологів.

Ключові слова: підготовка соціологів, соціологія, соціальна статистика, інформаційна безпека, статистична освіченість, соціологічна уява.

В статье доказывается, что два потока информации – статистической и социологической – служат информационной безопасности государства, ведь данные статистических обследований и социологических исследований в демократическом обществе выступают информационной базой принятия управленческих решений на различных уровнях и в различных сферах общественной жизни. Выводы автора основываются на том, что в преподавании статистики социологам эту науку и сферу практической деятельности нельзя сводить только к сбору информации о массовых общественных явлениях или процедурах, которые обуславливают точность измерения этих явлений. Развитое социологическое воображение предполагает, что социологи понимают, как социальная статистика создает новый вид знания, как она сводит множество разнородных количественных данных в качественные показатели, создает новые сущности в виде понятий, существующих только в пределах статистики. Автор акцентирует внимание на том, что для повышения информационной безопасности государства необходимо сотрудничество социологов и статистиков, преодоление мифов о статистике в процессе профессиональной подготовки социологов.

Ключевые слова: подготовка социологов, социология, социальная статистика, информационная безопасность, статистическая осведомленность, социологическое воображение.

The article shows that two streams of information – statistical and sociological – should help the information security of the state, because the data statistical surveys and sociological studies in a democratic society are the information base for management decisions at different levels and in different areas of public life. The conclusions by the author based on the fact that teaching the science of statistics to sociologists and the scope of practice cannot be reduced only to information collection concerning mass social phenomena or procedures that can cause the measurement accuracy of these phenomena. Developed sociological imagination assumes that sociologists understand how social statistics creates a new kind of knowledge, how it takes many diverse quantitative data and transforms them into quality parameters, how it creates new entities as concepts that exist only within the statistics. The author shows that in order to improve information security it is necessary to get the cooperation of sociologists and statisticians, overcoming the myths about statistics in the professional training of sociologists.

Keywords: sociologists' preparation, sociology, social statistics, information security, statistical education, sociological imagination.

Результат інформатизації сучасного суспільства – поява інформаційної сфери, до якої безпосереднє відношення має соціальна статистика, яка продукує специфічний інформаційний продукт – систему статистичних показників про масові суспільні явища і процеси. Формування теорії національної безпеки включає і теорію інформаційної безпеки держави, функціонування і розвиток якої базується на двох потоках інформації – статистичній і соціологічній. Аналіз практичних аспектів суспільного життя передбачає використання для прийняття адекватних і якісних управлінських рішень даних офіційної статистики і матеріалів емпіричних соціологічних досліджень. Проблему інформаційної безпеки держави актуалізують також новітні технології інформаційної війни, які змінюють підходи до оцінювання та забезпечення комплексної інформаційної безпеки. Наприклад, необхідним стає захист соціуму від деструктивних інформаційних впливів на етапах проектування,

розповсюдження і супроводу умовної одиниці інформаційно-психологічного впливу – мема [1, с. 151].

Продуктивним є методологічний підхід до дослідження джерел з національної безпеки тематики, розроблений Ліпканом В. А., який виокремлює три групи визначення поняття «національна безпека», а саме: нормативно-правова (в основі лежить аналіз нормативно-правових актів, які містять дефініцію певних видів безпеки), доктринальна (в її основі – аналіз визначень у роботах науковців, дослідників даної проблематики), енциклопедична (аналіз визначень, що містять словники, енциклопедії) [2]. Л. Харчелко, В. Ліпкан, О. Логінов трактують інформаційну безпеку як складову національної безпеки, процес управління загрозами та небезпеками державними і недержавними інституціями, окремими громадянами, за якого забезпечується інформаційний суверенітет країни [3]. Узагальнюючи визначення науковцями поняття «інформаційна безпека», зазначимо, що його найчастіше трактують 1) як складову національної безпеки, яка сприяє політичній, економічній, оборонній та іншими складовими національної безпеки; 2) як безпеку інформації не лише в технічному, а й в соціальному аспектах; 3) як елемент національної безпеки, який не зводиться виключно до захисту інформації; 4) як стан захищеності інформаційного простору і національних інтересів країни в інформаційному середовищі; 5) як ступінь захищеності правил, за якими відбуваються інформаційні процеси в країні.

Досліджуючи проблеми та перспективи розвитку системи державної статистики, Н. Ковтун наголошує на необхідності «... розробити механізм реалізації базових принципів стосовно об'єктивності, надійності, прозорості та конфіденційності представлення даних шляхом нормативно-правового забезпечення статистичної діяльності» [4, с. 12]. Однак правовим регулюванням статистичної діяльності в інформаційному суспільстві не варто обмежуватися. На порядку денному стоїть питання про те, як забезпечити у суспільстві інформаційну безпеку в процесі використання державними установами статистичної і соціологічної інформації.

Мета даної статті – з'ясувати роль міфів про соціальну статистику, значення і шляхи професійної підготовки соціологів у забезпеченні інформаційної безпеки держави.

Інформаційній безпеці держави певну загрозу становить міфологізація статистики, яка може формувати упереджене, неадекватне сприйняття статистичної інформації. Не вдаючись до аналізу причин і механізмів міфологізації статистики, виокремимо щонайменше чотири найбільш поширені міфи про статистику та шляхи їхнього подолання освітніми засобами в процесі підготовки соціологів.

Міф 1. «Статистику цікавлять лише масові явища і процеси». Дійсно, статистика зводить безліч різномірних кількісних даних до якісних показників, які можуть бути полічені, і це створює такі нові сутності, як «населення», «виробництво», «споживання» (приклади понять, які не існували і не існують поза статистики). Статистика має справу з цілеспрямованим збором, аналізом і інтерпретацією числових даних, що відносяться до природи і суспільства. Її призначення – отримання осмислених кількісно виражених висновків з неоднозначних, схильних до розкиду (коливань) даних. Проте навіть сучасні уявлення про предмет і метод статистики, які в основному склалися до середини ХХ ст., не дають однозначного трактування, що ж таке статистика – наука чи метод вивчення масових явищ (у тому числі соціальних).

Міф 2. «Статистиці не можна довіряти». Поширеним є таке твердження: «Є три види брехні: брехня, нахабна брехня і статистика». Звичайно, статистика, яка прислуговує владним структурам, не викликає довіри з боку суспільства. Це питання вимагає комплексного підходу і підвищення якості статистичної інформації [5].

Міф 3. «Полярність у визначенні того, чи є статистика наукою». Точка зору, яка існує ще з ХІХ ст.: «Статистик, як і лаборант в медицині, бере аналізи, діагноз же в медицині ставить лікар, а діагноз щодо проблем суспільства ставлять не статистики, а представники інших наук (економісти, політологи, соціологи)». Відомо, що соціолог звертається до статистики як науки і як методу, зазвичай не вдаючись до дискусії про її функціональне призначення і можливості, про що до цього часу сперечаються самі статистики [6].

Міф 4: «Ступінь цивілізованості суспільства вимірюється товщиною його статистичного збірника». Статистична і соціологічна інформація мають доповнювати одна одну. А це можливе за таких умов: а) розуміння специфіки статистичного та соціологічного знання, а також інформації, яка продукується статистиками і соціологами, б) встановлення діалогу між статистиками і соціологами, в) підвищення статистичної обізнаності соціологів та соціологічної обізнаності статистиків.

У науковому пізнанні суспільних явищ і процесів соціальна статистика займає особливе місце, піддаючи статистичному спостереженню масові явища суспільного життя і спираючись на розгалужену систему статистичних органів. При цьому обмеженість статистичної інформації зазвичай пов'язують з тим, що доступні дані соціальної статистики часто формують одностороннє і фрагментарне уявлення про структуру суспільства, динаміку соціальних процесів, ступінь задоволення потреб різних категорій населення. Довгий час актуальними були пошуки відповіді на запитання: «Яка статистика потрібна соціологам? Яка статистика потрібна сучасному суспільству?» Серед характеристик статистичної інформації, яка наразі затребувана її користувачами, найчастіше називають такі: актуальна, достовірна, об'єктивна, оперативна, правдива, комплексна, структурована, звична за формою для численних користувачів [7]. До цих характеристик ми пропонуємо додати ще одну, а саме: статистична інформація має бути безпечною, адже тільки в цьому випадку вона слугує інформаційною базою прийняття якісних управлінських рішень державними інституціями.

Умовно можна виділити два аспекти інформаційної безпеки – безпеку збереження інформації і безпеку

її поширення. Безпека інформації (як статистичної, так і соціологічної) передбачає як вільний доступ до неї відповідних користувачів, так і збереження таємниці по відношенню до інформації, яка має обмежений доступ і збереження та поширення якої охороняється державою. Безпеку несе в собі дезінформація, яка формує у користувачів інформації (державних установ, медіа, науковців, пересічних громадян тощо) викривлене уявлення про дійсність і, відповідно, може відобразитися на їхній свідомості і соціальній поведінці.

Професійна підготовка соціологів передбачає, на наш погляд, усвідомлення ними, з одного боку, специфіки статистичного і соціологічного пізнання суспільних явищ (процесів), а з іншого – проблем і напрямків співробітництва між статистиками і соціологами [8]. Виходячи з цього доречно в процесі викладання соціальної статистики для соціологів ставити на обговорення такі дискусійні питання:

- Які суспільні явища і процеси не охоплюються статистичною звітністю? Які сфери суспільства можна схарактеризувати лише шляхом опитування громадян? У чому полягає обмеженість статистичної звітності і як її долати, використовуючи соціологічну методологію? Які масові суспільні явища потребують використання методу опитування?
- Які принципи діяльності соціальної статистики співпадають з принципами проведення соціологічного дослідження і чому?
- Які інструменти використовуються в наші дні в європейській практиці для налагодження контактів з користувачами статистичної інформації? Які з цих інструментів доцільно використовувати в Україні? Які чинники визначають якість статистичної інформації? Чому якість офіційних статистичних даних стає об'єктом міжнародних організацій? Зазначимо, що правила роботи європейської статистики досить чітко окреслено [9].
- Які заходи можуть підвищити ефективність взаємодії статистичних служб і соціологів (соціологічних центрів) у країні і створення безпечної інформаційної системи? [10].

Науковці і практики наразі усвідомлюють необхідність переходу від взаємного ігнорування до співробітництва. Цьому сприяє статистична підготовка соціологів (як і соціологічна підготовка статистиків). Статистично обізнаний фахівець з соціології має знати: основні статистичні поняття; форми виразу соціальних статистичних показників; стадії та особливості статистичного дослідження соціально-економічних явищ та процесів; принципи, правила застосування основних статистичних методів в соціальній статистиці; особливості організації національної статистичної інформаційної системи та систему її показників; основні напрямки аналізу статистичних даних та джерела статистичної інформації про соціальний склад і соціальну структуру суспільства, рівень та якість життя населення, розвиток галузей сфери обслуговування населення та ін. У соціолога також доцільно сформулювати вміння складати аналітичні довідки за матеріалами соціальної статистики; розробляти програму статистичного дослідження соціальних явищ та процесів; розраховувати середні, відносні статистичні показники, а також показники варіації, динаміки соціальних явищ (процесів) та ін.

Для підготовки статистично обізнаного соціолога пропонуємо в ході викладання курсу соціальної статистики провести практикум «SWOT-аналіз використання даних соціальної статистики в соціології». Мета такого практикуму: на основі застосування методики SWOT-аналізу з'ясувати можливості використання даних соціальної статистики в соціологічних дослідженнях; визначити шляхи підвищення ефективності взаємодії статистичних служб і соціологів (соціологічних центрів) в сучасній Україні. Технологія SWOT-аналізу в даному випадку розглядається як формальна методика, яка дозволяє визначити причини ефективного або неефективного використання даних і методів соціальної статистики соціологами. Це стислий аналіз інформації про можливості соціальної статистики, на основі якого робиться висновок про те, в якому напрямку рухатися статистиці і соціології. *1 етап* – описати сильні і слабкі сторони конкретного проекту; *2 етап* – оцінити можливості і загрози з боку зовнішнього середовища; *3 етап* – дані звести в одну таблицю і провести аналіз. На перетині можливостей і загроз, сильних і слабких сторін використання даних і методів соціальної статистики в соціології розробити можливі варіанти використання сильних сторін статистики і нейтралізації слабких сторін тих чи інших статистичних ресурсів при проведенні соціологічних досліджень.

SWOT-аналіз допомагає відповісти на такі питання: «Які потенційно сильні сторони має статистика у вивченні суспільних явищ? Чи використовують соціологи свої переваги в дослідженні суспільних явищ, порівняно зі статистиками? Чи є недоліки соціальної статистики її вразливими місцями? Які слабкості вимагають корекції? Які сприятливі можливості дають соціологам реальні шанси на успіх при використанні в соціологічних дослідженнях даних і методів соціальної статистики? Які загрози при використанні статистичних даних мають найбільше непокоїти соціолога і що він має зробити для проведення якісного соціологічного дослідження з використанням методів і даних статистики?»

Наведемо найбільш загальні рекомендації по виконанню SWOT-аналізу, які найчастіше застосовуються в практиці його використання. 1. Досягати реалістичності при оцінці сильних і слабких сторін конкретного проекту. 2. Для виділення проблемних зон корисно співставляти своє бачення стану справ з дослідницьким проектом і те, яким бачиться майбутнє проекту. 3. Конкретизувати оцінки. 4. Враховувати, що SWOT-аналіз має виявляти об'єктивно головні тенденції; його сила в лаконізмі й об'єктивності. 5. Враховувати, що SWOT-аналіз значною мірою є суб'єктивним.

Відомо, що статистична методологія проведення обстежень масових соціальних явищ і процесів спирається на здобутки соціальних наук і, в першу чергу, соціології. А це об'єктивно вимагає співпраці між статистиками і соціологами, результати якої значною мірою визначають інформаційну безпеку держави і залежать від професійної підготовки соціологів, їхньої соціологічної уяви і статистичної обізнаності [8]. Затребуваність громадянським суспільством і державою соціального моніторингу ставить жорсткі вимоги щодо теорії, методології і методики його проведення [11]. Використання в державному управлінні моніторингової інформації призводить до пошуків нових форм співробітництва між соціологами і статистиками, а також шляхів інтеграції інформаційних ресурсів соціології і соціальної статистики. Моніторинг суспільних явищ і процесів стає однією з таких форм. Мова йде як про використання соціологічних даних при здійсненні соціального моніторингу [12], так і про участь соціологів і статистиків у проведенні різних моніторингів [13, с. 32]. Є. Кечина обгрунтовано доводить доцільність поєднання соціологічного і статистичного моніторингів [14]. Вона виділяє такі п'ять форм взаємодії соціології і соціальної статистики в умовах актуалізації соціолого-статистичного моніторингу: 1) методологічну форму (поєднання даних соціологічних досліджень і статистичних спостережень); 2) предметну форму (вивчення одного об'єкта соціологічними індикаторами і статистичними показниками); 3) організаційну форму (взаємодія статистичних служб і установ, що професійно займаються соціологічними дослідженнями); 4) дослідницьку форму (співпраця при розробці методики проведення досліджень та інтегральних показників); 5) інформаційну форму (представлення соціологічної і статистичної інформації у спільних банках даних) [15, с. 149]. Якість такої моніторингової соціолого-статистичної інформації стає основою інформаційної безпеки і якості прийнятих на її основі управлінських рішень. Додамо, що взаємодія між соціологією і соціальною статистикою насамперед має носити не стільки предметний, скільки проблемний характер. Однак це питання потребує окремого вивчення.

Статистичні дані (система показників) є інформаційним ресурсом, і в цій якості вони стають об'єктом інформаційної безпеки. Інформаційна безпека держави значною мірою залежить від успішної інтеграції інформаційних ресурсів соціології і соціальної статистики. А це, у свою чергу, потребує формування статистичної обізнаності соціологів в процесі їхньої професійної підготовки, подолання міфів про статистику.

Статистика як галузь практичної діяльності є системою, яка складається з низки соціальних служб, які побудовані за принципом централізації, тобто мають єдиний організуючий центр. Ці статистичні служби стають елементом інформаційної інфраструктури держави і, відповідно, потребують державної підтримки і захисту від загроз (реальних і потенційних). Організація соціологічних досліджень має свою специфіку, однак не відкидає застосування державного замовлення на соціологічну інформацію, необхідну для прийняття управлінських рішень.

Професійна підготовка майбутніх соціологів передбачає формування їхньої статистичної обізнаності. Відкритими залишається питання: «Як сформувати інформаційно безпечні банки статистичних і соціологічних даних про розвиток суспільства та його окремих сфер? Які технології навчання доцільно використовувати в системі вищої освіти для того, щоб забезпечити інтеграцію інформаційних ресурсів двох наук і галузей практичної діяльності – соціології і соціальної статистики?»

Література:

1. Дудатьев А. В. Комплексный метод противодействия информационно-психологическим операциям / А. В. Дудатьев // Проблемы управления и информатики. Международный научно-технический журнал. – 2017. – № 1. – 2017. – С. 148-155.
2. Ліпкан В.Л. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: Монографія / Ліпкан В.Л. – К. : «Текст», 2003. – 600 с.
3. Харченко Л. С. Інформаційна безпека України: Глосарій; за заг. ред. Р. А. Калужного / Л. С. Харченко, В. А. Ліпкан, О. В. Логінов. – К. : «Текст», 2004. – 180 с.
4. Ковтун Н. В. Система государственной статистики в Украине: проблемы и перспективы развития / Н. В. Ковтун // Вопросы статистики. – 2010. – № 3. – С. 8-13.
5. Колосницын И. В. Оценка уровня удовлетворенности и доверия пользователей к деятельности статистических служб / И. В. Колосницын, С. А. Шашнов // Вопросы статистики. – 2009. – № 7. – С. 83-90.
6. Зинченко А. П. О предмете статистики как науки / А. П. Зинченко // Вопросы статистики. – 2009. – № 2. – С. 3-8.
7. Елисеєва И. И. Какую статистику хотелось бы иметь / И. И. Елисеєва // Вопросы статистики. – 2008. – № 4. – С. 13-16.
8. Хижняк Л. М. Статистическая осведомленность как элемент профессиональной компетентности социолога / Хижняк Лариса Михайловна // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – Випуск 25. – 2010. – № 889. С. 181 – 185.
9. Правила работы европейской статистики // Вопросы статистики. – 2010. – № 6. – С. 55-60.
10. Пашинцева Н. И. Официальная статистика – необходимое звено информационной системы демократического общества / Н. И. Пашинцева // Вопросы статистики. – 2010. – № 10. – С. 8-10.
11. Концептуальні основи статистичного моніторингу; за ред. М. В. Пугачової. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2003. – 342 с.
12. Калачева І. В. Використання соціологічних даних при здійсненні соціального моніторингу / І. В. Калачева, О. А. Рудич // Статистика України. – 2006. – № 2. – С. 11–21.
13. Кечина Е. А. Взаимодействие социологии и статистики на этапе их формирования как социальных наук / Е. А. Кечина // Социс. – 2008. – № 9. – С. 31-38.
14. Кечина Е. Социология и статистика: методология взаимодействия и развития / Е. Кечина. – Минск : РИВШ, 2008. – 251 с.
15. Кечина Е. Социолого-статистический мониторинг в контексте взаимодействия социологии и статистики: понятие и структура / Е. Кечина // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2008. – №. 3. – С. 136-150.